

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2024. № 5.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.5.13>

УДК 242.9

О. М. Терешко,

к. е. н., доцент,

доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8443-5690>

Р. М. Пишук,

магістр кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-8934-4454>

Г. С. Андрущак,

магістр з системного аналізу,

Національний університет “Києво-Могилянська академія”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-7696-3254>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

O. Tereshko,

PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Money Circulation and Credit, Ivan Franko National university of Lviv, Ukraine, Lviv

R. Pshyk,

Master of the Department of Finance, Money Circulation and Credit, Ivan Franko National university of Lviv, Ukraine, Lviv

H. Andrushchak,

Master in systems analysis,

National University “Kyiv-Mohyla Academy”, Ukraine, Kyiv

FEATURES OF CONDUCT AND INFORMATION PROVISION OF FINANCIAL INVESTIGATIONS

У статті визначено головні терміни та поняття, які пов'язані з організацією і проведенням фінансових розслідувань: господарські (фіскальні) злочини; незаконна діяльність, котра сприяє створенню сектору тіньової економіки; спрямування коштів у терористичну діяльність та реалізацію подібних важких і небезпечних злочинів. Проведено класифікацію фінансових злочинів, визначено предмет фінансових розслідувань. Фінансові розслідування визначено з погляду процесів формування, закріплення, всестороннього аналізу, дослідження різних форм звітності та оцінки грошових операцій, які спрямовані на ідентифікацію злочинів, що стосуються залучення, розподілу або використання фінансових ресурсів.

Охарактеризовано головні цілі і завдання державних органів влади у процесі планування та проведення фінансових розслідувань, висвітлено ключові принципи їх реалізації. Окреслено основні напрями, на які має бути зорієнтований механізм проведення фінансових розслідувань. Висвітлено ключові ознаки внутрішнього аудиту як підґрунтя інформаційного забезпечення проведення фінансових розслідувань. Розглянуто напрями формування даних для системи інформаційного забезпечення фінансових розслідувань. Зазначено, що головною сферою формування інформаційного забезпечення фінансових розслідувань є комерційна, котра охоплює низку посередників, що ведуть діяльність у фінансовому й виробничому секторі, обслуговують власних покупців послуг, реалізують фінансовий моніторинг їхніх транзакцій в межах покладених на них законодавством функцій і завдань.

Систематизовано позитивні ефекти для національної економіки від проведення фінансових розслідувань. Згруповано види злочинів, які пов'язані з відмиванням доходів, що отримані злочинним шляхом. Наведено головні способи легалізації злочинних коштів та описано наслідки їх використання у національній економіці. Визначено ключові органи, які беруть участь у фінансових розслідуваннях. Подано умови, в яких застосовують арешт та вилучення активів суб'єктів господарювання. Окреслено головні цілі, які необхідно досягнути у процесі арешту активів.

The article defines the main terms and concepts related to the organization and conduct of financial investigations: economic (fiscal) crimes; illegal activities that contribute to the creation of the shadow economy sector; directing funds to terrorist activities and the implementation of similar serious and dangerous crimes. The classification of financial crimes has been carried out, the subject of financial investigations has been defined. Financial investigations are defined from the point of view of the processes of formation, consolidation, comprehensive analysis, research of various forms of reporting and evaluation of monetary transactions, which are aimed at identifying crimes related to the attraction, distribution or use of financial resources.

The main goals and tasks of state authorities in the process of planning and conducting financial investigations are characterized, and the key principles of their implementation are highlighted. The main directions on which the mechanism of conducting financial investigations should be oriented are outlined. The key features of internal audit as the basis of information support for conducting financial investigations are highlighted. The areas of data formation for the information support system of financial investigations are considered. It is noted that the main field of formation of information support for financial investigations is commercial, which includes a number of intermediaries operating in the financial and production sectors, serving their own buyers of services, implementing financial monitoring of their transactions within the limits of the functions and tasks assigned to them by law.

The positive effects of financial investigations for the national economy are systematized. The types of crimes related to the laundering of proceeds obtained through criminal means are grouped together. The main methods of legalization of criminal funds are given and the consequences of their use in the national economy are described. The key bodies involved in financial investigations have been identified. The conditions under which the seizure and seizure of assets of economic entities are applied are given. The main goals to be achieved in the process of seizure of assets are outlined.

Ключові слова: фінансові розслідування, фінансові злочини, інформаційне забезпечення, фінансова інформація, відмивання коштів, фінансування терористичної діяльності, шахрайство, суб'єкти первинного фінансового моніторингу, фінансові операції, правоохоронні органи.

Keywords: financial investigations, financial crimes, information support, financial information, money laundering, terrorist financing, fraud, subjects of primary financial monitoring, financial operations, law enforcement agencies.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні економіка України розвивається у надзвичайно складних кризових умовах, які породила повномасштабна війна у 2022 році. Подолати ці виклики почали допомагати багато країн-партнерів, що стало важливим чинником стабілізації економіки та фронту, уникнення дефолту. Окрім цього, Україні надали статус кандидата на вступ у Європейський союз та затвердили план дій щодо реформуванні різних суспільних сфер, у тому числі і фінансової системи. Важливим завданням, яке наблизить нашу державу до перемоги, є ефективна боротьба з внутрішніми ворогами, які давно глибоко пустили корені у вигляді економічної корупції й злочинної діяльності у вітчизняній фінансовій сфері. Відмивання грошових коштів та різні види фінансових шахраїв активізуються в умовах загострення військових конфліктів, що потребує формування дієвого механізму проведення фінансових розслідувань, інструментарій яких може бути використаний для зменшення розмірів тіньової економіки, запобігання фінансуванню терористичної діяльності й нелегального обігу зброї тощо.

Проведення ефективних розслідувань у фінансовому секторі вимагає формування повноцінної системи інформаційного забезпечення, котра буде використовувати усі можливі джерела та способи наповнення бази даних, необхідної для боротьби з фінансовими злочинами. Наявність достатніх інформаційних ресурсів для реалізації розслідувань у сфері фінансів допоможе сформувати дієвий механізм запобігання злочинній діяльності, появі фінансових

пірамід та інших видів шахрайства, нелегального обігу зброї, сприятиме виявленню викрадених культурних активів тощо. Це дасть змогу суттєво зменшити масштаби тіньової діяльності в Україні, що сприятиме виконанню вимог щодо вступу у Європейське співтовариство, допоможе наростити рівень фінансової безпеки в країні, поліпшити якість вітчизняного інвестиційного середовища. Водночас, необхідно зменшити розміри корупції на усіх стадіях бюджетного процесу, а цьому сприятиме підвищення прозорості формування і використання фінансових ресурсів та удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення розслідувальної діяльності фінансових служб і відомств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам організації фінансових розслідувань та формуванню їхнього інформаційного підґрунтя присвятили свої публікації такі українські вчені: О. Васильчишин [1], І. Козій [4], О. Користін [6], С. Лепський [3], І. Мойсеєнко [4], В. Некрасов [7], С. Рокунь [6], В. Титор [1], А. Цар [1], С. Чернявський [7], О. Чижев [8], Л. Шевців [9] та інші.

Незважаючи на значні напрацювання вітчизняних науковців щодо виявлення напрямів удосконалення організації проведення фінансових розслідувань в Україні, сьогодні в умовах війни в Україні виникли нові гострі проблеми, котрі потрібно вирішувати, та постали нові виклики, що потребують ухвалення стратегічних рішень. Це стосується удосконалення системи формування інформаційного забезпечення фінансових розслідувань, дослідження схем відмивання злочинних доходів, пошуку нових методів опрацювання фінансової інформації, імплементації зарубіжного досвіду з метою підвищення ефективності фінансових розслідувань у вітчизняній економіці в умовах воєнного стану.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розширення теоретичних положень та формування практичних пропозицій щодо удосконалення організації системи інформаційного забезпечення проведення фінансових розслідувань в Україні в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Побудова дієвого механізму боротьби зі злочинною діяльністю сьогодні є нездійсненим завданням без опанування основ господарської діяльності та особливостей функціонування фінансової системи. У механізмі ідентифікації й опрацюванні злочинів у сфері ведення бізнесу важливою складовою є нагромадження інформації, яка відображає різні сторони таких зловживань і махінацій. На етапі ідентифікації злочинів застосовують моніторинг ризикових грошових транзакцій, реалізують контроль за веденням діяльності підприємницькими структурами. На етапі розслідування порушень господарського законодавства важливо вчасно організувати і реалізувати судово-облікові дослідження й експертизи, до яких доцільно залучити експертів з фінансової діяльності з метою забезпечення їхньої участі у слідчих процедурах. Розслідування у фінансовому секторі є окремою сферою у функціонування правоохоронних інституцій та створюють передумови для гарантування високого рівня фінансово-економічної безпеки в країні.

З метою дослідження особливостей організації і проведення фінансових розслідувань доцільно визначити головні терміни і поняття, що з ними пов'язані. Головним з них є фінансовий злочин, оскільки саме він лежить в основі порушення законодавства та саме його наявність досліджують правоохоронні інституції у тих чи інших явищах.

Відомий вчений Дж. Маннінг класифікує злочини у сфері фінансів та пов'язує їх з обігом кримінальних фінансових ресурсів. Паралельно з порушенням податкового законодавства, шахрайством у секторі урядових закупівель та реалізації програм соціального забезпечення, укладанням фіктивних страхових контрактів і декларацією неіснуючих страхових випадків, навмисним доведенням компаній до банкрутства та іншими господарськими зловживаннями зазначений автор досліджує незаконний обіг наркотичних речовин, функціонування бандитських угруповань, котрі використовують у своїй діяльності рекет і рейдерство суб'єктів господарювання, виробництво порнографічних матеріалів, проституцію та інші види злочинної діяльності [3, с. 440].

З метою вчасної ідентифікації та проведення дієвого розслідування зазначених злочинів доцільно проводити ґрунтовне оцінювання фінансових баз даних із використанням спеціальної методології, котра у провідних країнах світу дістала назву фінансові розслідування (ФР). Зазначимо, що предмет ФР, як вузькоспеціалізованого господарського аналізу, охоплює злочинну діяльність, котра містить у собі елементи фінансів. Дослідження фінансового елементу за допомогою виробленої методології має значний потенціал сприяння силовим структурам в ідентифікації й розслідуванні будь-яких злочинів, котрі стосуються обігу грошових коштів та мають ознаки й відбитки у формі інформації у фінансовому секторі.

Варто підкреслити, що у провідних країнах світу досить популярною є застосування способів та інструментів ФР у сфері діяльності підприємницьких структур. Такі послуги є поширеними у консультативному секторі, а у низці аудиторських фірм сформовані спеціальні центри відповідальності (форензик), котрі організовують ФР за визначеними напрямками: правовий облік, моніторинг шахрайства та ризикоорієнтоване управління, виявлення та компенсація вкраденого майна, протидія відмиванню злочинних грошових коштів.

Згідно з Рекомендаціями FATF та додатковими до них матеріалами, поняття ФР характеризує вивчення грошових відносин, котрі стосуються злочинної діяльності для: визначення розмірів правопорушень та ступеня злочинності; ідентифікації та дослідження злочинних прибутків, фінансових ресурсів злочинних угруповань, терористів й іншого майна, що може бути арештоване; надання фактів, що допоможуть пришвидшити правове переслідування.

Розслідування у фінансовому секторі необхідно застосовувати у якості способу ідентифікації нерозкритих фінансових злочинів та пошуку фізичних осіб чи суб'єктів господарювання, які мають до них відношення. Відповідно, від держав вимагають безперервно досліджувати фінансову інформацію на усіх рівнях нарощення прибутків компаніями й громадянами. Цей припис необхідно розуміти так, що обіг поточної фінансової інформації між усіма інститутами

держави (регуляторними, наглядовими, правоохоронними) має відбуватися вільно та відповідати чинним нормативно-правовим актам, а також бути спрямованим на отримання визначених результатів, а не на забезпечення процесу обігу інформації. Він водночас підкреслює, що ФР мають бути важливою складовою комплексної стратегії боротьби зі злочинною діяльністю в країні. З огляду на зазначене, уряди країн мають реалізовувати загальну політику, яка визначатиме ФР як окремий напрям та об'єднуватиме зусилля силових структур щодо боротьби зі злочинністю.

У класичному підході ФР визначають як формування, закріплення, всебічний аналіз, дослідження різних форм звітності та оцінку грошових транзакцій, які направлені на ідентифікацію злочинів, що стосуються формування, реалізації або використання грошових коштів (вироблення неправдивих фінансових інструментів, підроблення грошових знаків, відмивання злочинних доходів, використання шахрайських методів з банківськими позиковими інструментами, ухилення від сплати обов'язкових платежів державі тощо).

Необхідно підкреслити, що ключовими цілями інститутів держави у сфері ФР є не тільки формування необхідного рівня господарської безпеки країни, запобігання, ідентифікація й боротьба зі злочинністю та економічними правопорушеннями (корупція, відмивання коштів, фінансування тероризму й обігу зброї), але й розв'язання завдань, які пов'язані зі створенням ефективного механізму боротьби з фінансовими злочинами. Головні завдання, які ставлять у процесі планування та проведення ФР висвітлені на рис. 1.

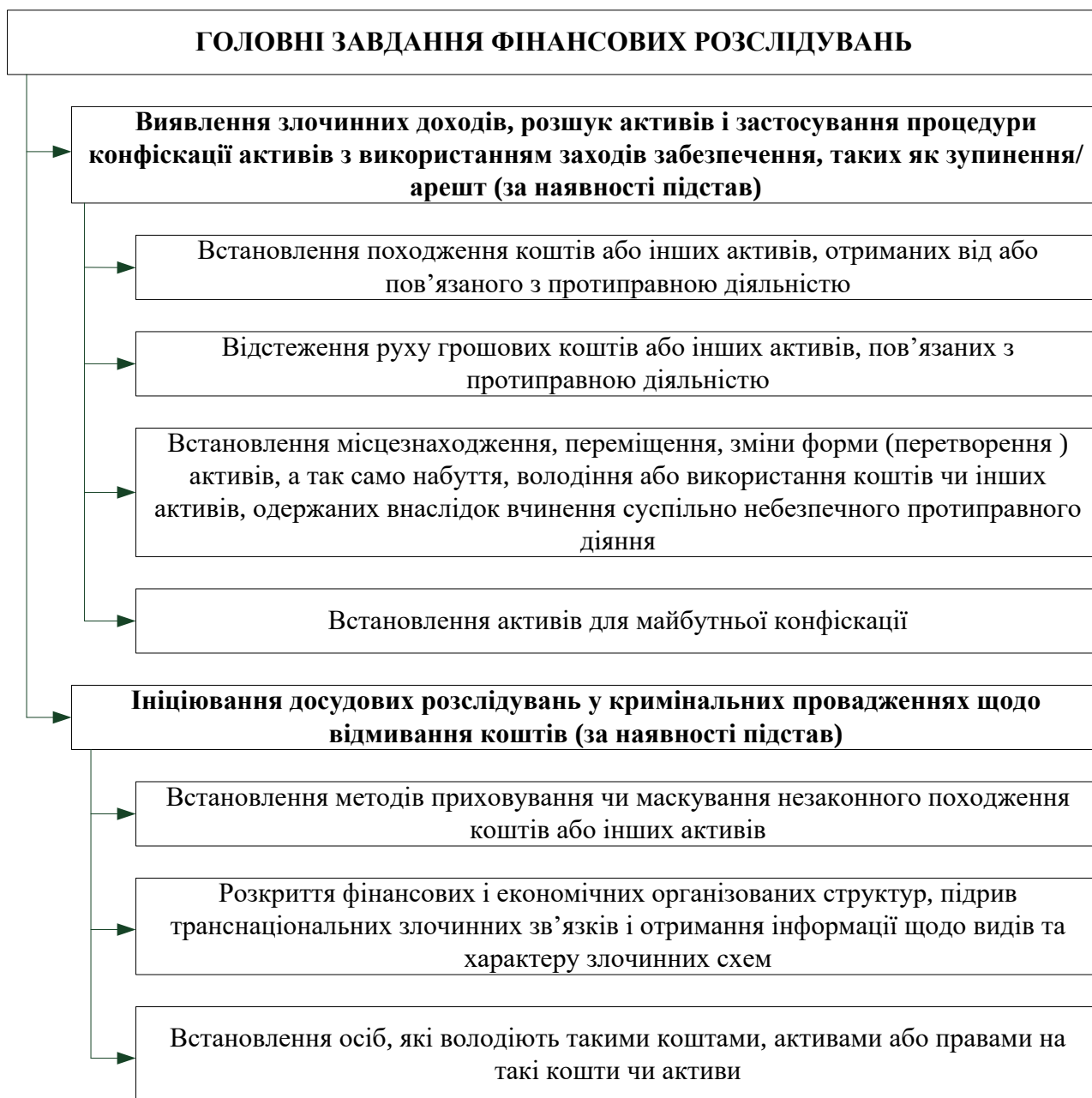

Рис. 1. Систематизація завдань ФР

Джерело: розроблено автором

ФР охоплюють формування, порівняння й оцінку сукупності зібраних даних з метою створення сприятливих передумов для проведення правового переслідування й унеможливлення генерування злочинних прибутків та використання інструментів злочинної діяльності. Навички силових структур у реалізації ФР й набуття доступу до грошових, бюджетних й інших фінансових даних є надзвичайно важливим у контексті організації протидії відмиванню злочинних доходів й фінансування розповсюдження зброї масового ураження. На рис. 2 висвітлено головні принципи реалізації ФР.

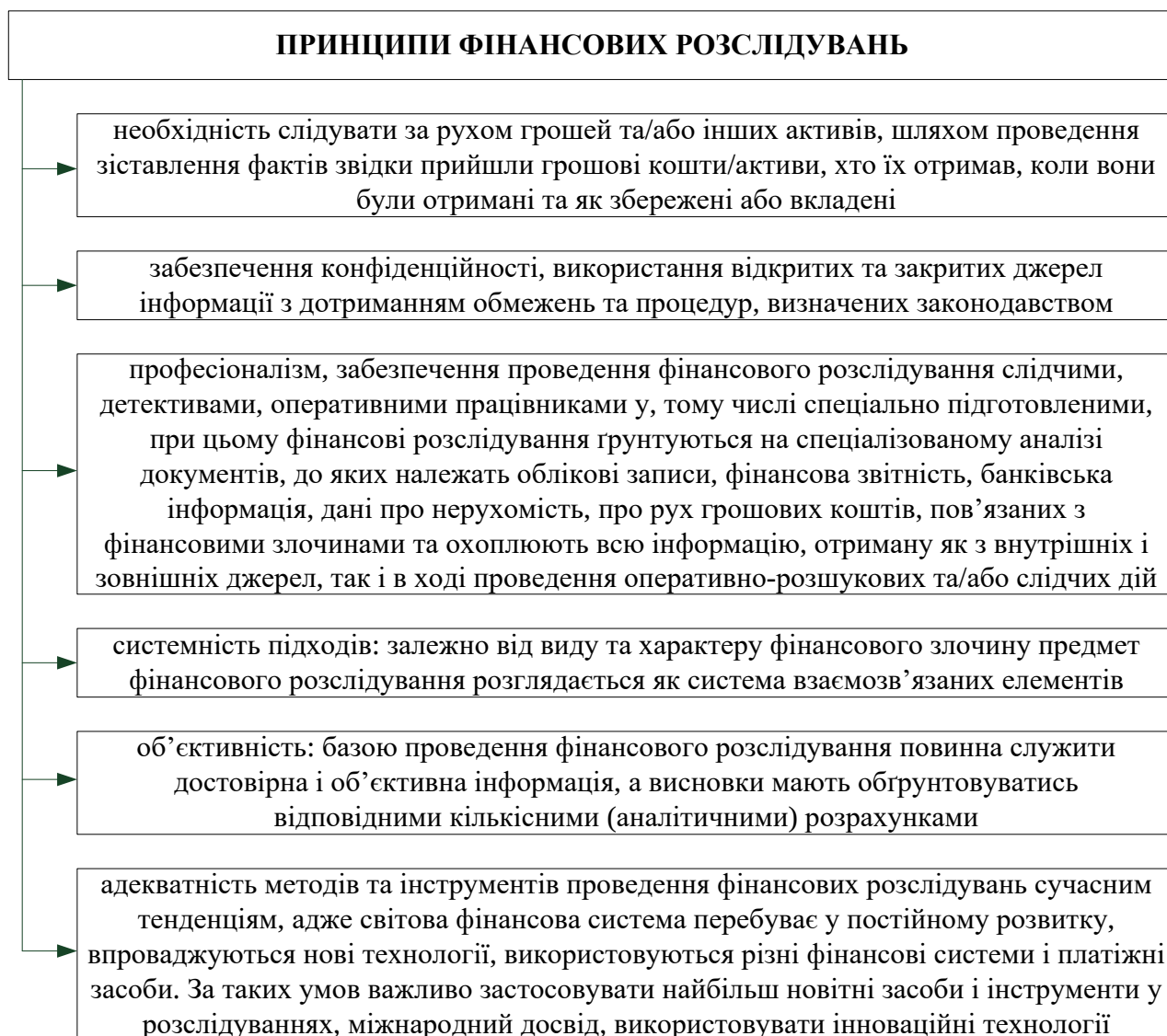

Рис. 2. Систематизація принципів ФР у правоохоронних органах

Джерело: розроблено автором

Теорія ФР є сьогодні досить новою у вітчизняній економічній науці, проте вона не є складною, хоча використання цієї концепції на практиці може супроводжуватися значними труднощами. ФР – це дослідження повсякденних відносин між громадянами країни та веденням ними різнобічної діяльності із застосуванням відбитків, котрі з'являються унаслідок такої взаємодії, відповідно цілей правоохоронних інститутів. Механізм проведення ФР силовими інститутами включає: формування поточної інформації фінансового характеру й доказової бази для забезпечення розслідувань правопорушень та зловживань; реалізацію ФР шахрайств й злочинів у фінансовому секторі; організацію ФР відмивання фінансових ресурсів і фінансування терористичної діяльності;

ідентифікацію та відшкодування грошових коштів, які були отримані унаслідок злочинної діяльності, та громадянський арешт різного роду активів.

Зазначені шляхи ФР потребують застосування різних методів та інструментів у межах стратегії їхньої реалізації. Загалом ФР виступають у якості інструмента досудового провадження у кримінальних справах, у яких за результатами виявлених порушень було згенеровано шахрайські фінансові результати чи інші злочинні доходи. Такий інструмент уможливорює вивчення особливостей виникнення злочинів у фінансовому секторі й охоплює сукупність аналітичних і розшукових процедур, головними завданнями котрих є отримання доказів для успішної реалізації кримінальних справ, що допомагає виявити реальні розміри тіньової діяльності. ФР створюють умови для ідентифікації фінансових результатів, отриманих унаслідок шахрайських дій і проведення тіньових транзакцій, а також іншого майна, котре необхідно конфіскувати.

Сьогодні розвиток цифровізації господарських систем більшості країн світу набув небачених масштабів та значно відобразився на функціонуванні фінансової системи. Сучасні цифрові технології нині сприяють зменшенню рівня посередницьких та поточних витрат фінансових організацій, нарощенню результативності функціонування, збільшенню кількості пропонованих послуг, вчасній ідентифікації й знешкодженню злочинних дій зі сторони персоналу компанії та сторонній осіб, пришвидшенню прогресу національних фінансових ринків. Проте з другого боку, така цифровізація економіки значно розширює потенціал для ведення злочинної діяльності, котра нарощує масштаби тіньового сектору та мобілізує до нього значні обсяги грошових коштів, а також залучає багато фінансових і нефінансових суб'єктів господарювання.

Міжнародними інституціями, діяльність котрих спеціалізується на боротьбі з тіньовою економікою та відмиванням злочинних доходів (МВФ, група Світового банку та інші), значна увага приділяється на імплементації низки запобіжних заходів і способів зменшення розмірів обігу прихованих фінансових ресурсів. Важливу роль у запобіганні появі тіньових грошових потоків в країні відіграють банківські установи, страхові компанії та інші фінансові посередники.

Вони володіють ключовими методами зниження обсягу тіньової злочинної діяльності, зокрема: запровадження кримінальної відповідальності за незаконні дії у сфері фінансів; формування системи запобіжних заходів та їх імплементація у роботу фінансових інститутів; створення механізму подання звітності про високоризикові транзакції клієнтів; активізація закордонного співробітництва між урядовими інституціями й силовими структурами щодо боротьби з фінансовими злочинами та налагодження каналів обміну інформацією про підозрілі операції.

Інформаційне забезпечення системи стимулювання зниження обсягу фінансових злочинів на рівні конкретної фінансової організації містить у своїй основі внутрішній моніторинг і контроль. Його висвітлюють з погляду всеохоплюючого постійнодіючого процесу забезпечення результативності транзакцій фінансової організації, безпеки її бази даних, моніторингу ризиків й дотримання інституцією законодавчих норм і регулятивних приписів. Внутрішній аудит повинен доповнювати організаційну структуру установи, зміцнювати її потенціал до стримування дії негативних чинників, прогнозувати можливі злочини і махінації зі сторони власних працівників або контрагентів й інших стейкхолдерів, ідентифікувати упущення у власній діяльності з погляду запобігання появі злочинних транзакцій тощо.

НБУ також формує власне тлумачення внутрішнього аудиту з точки зору комплексу процедур, котрі уможливають надання достовірних і повноцінних даних менеджерам банків, слідування нормативно-правовим актам при проведенні транзакцій, збереження майна вкладників, раціональне витрачання грошових коштів, побудову ефективного ризик-менеджменту, ефективну реалізацію вказівок правління банком у напрямі досягнення стратегічних цілей його діяльності.

З огляду на зазначене, головними ознаками внутрішнього аудиту, як підгрунтя інформаційного забезпечення проведення ФР, є такі:

1. Внутрішній аудит це комплекс алгоритмів, він залежить від процесів, пов'язаних з ухваленням рішень у мажах фінансової інституції.

2. До нього долучають учасників наглядової ради та виконавчого комітету фінансової організації, у тому числі працівників (усі вони мають визначені завдання у сфері виконання моніторингових функцій). Вище керівництво має організувати, реалізувати, підтримувати й налагоджувати механізм внутрішнього аудиту.

3. Механізм внутрішнього аудиту має на меті виконання низки завдань: поточних – забезпечення результативності внутрішніх транзакцій, інформаційних – побудова надійної бази даних, моніторингових – формування системи адекватного моніторингу за невизначеністю й іншими загрозами; менеджерських – створення передумов для функціонування фінансової інституції з дотриманням вимог національних нормативно-правових актів та внутрішніх приписів і розпоряджень компанії.

4. Під час формування механізму внутрішнього аудиту необхідно брати до уваги наявність певних факторів, дію котрих організація не має змоги змінювати. З іншого боку, побудова такого механізму вимагає здійснення видатків, котрі мають забезпечити обумовлений рівень стабільності функціонування фінансової інституції у відповідності до затверджених нормативів, показників та алгоритмів.

Внутрішній аудит, як головний елемент системи інформаційного забезпечення ФР, щільно поєднаний з моніторингом і контролем, бізнес менеджментом і ризикоорієнтованим управлінням фінансової організації. Водночас до складових механізму інформаційного забезпечення доцільно зарахувати зовнішній аудит та долучити до нього нормативно-правове забезпечення у секторі боротьби зі злочинами у фінансовій сфері, у тому числі реалізацію моніторингових функцій державних органів управління щодо фінансових інституцій (рис. 3).

Рис. 3. Механізм інформаційного забезпечення ФР як важливого інструменту запобігання здійснення фінансових злочинів [8, с. 111]

Система інформаційного забезпечення ФР черпає дані з низки напрямів, зокрема від: бізнес-структур (суб'єктів господарювання, депозитних і недепозитних організацій, котрі є суб'єктами початкового фінмоніторингу); суспільної сфери (силових структур й інших урядових інституцій, а також інформації з досудових проваджень та розшукових заходів); уповноважених спеціалізованих інституцій зарубіжних країн; доступних баз даних, обмежено-відкритих облікових реєстрів (періодичних видань, медійних організацій, з бізнес-інформації, урядових сайтів публічних закупівель, судових реєстрів, публікацій у ЗМІ та інших джерел такого типу); фізичних і юридичних осіб, бюджетних організацій тощо; внутрішніх ресурсів (органи управління, які мають право брати участь у реалізації ФР).

Необхідно зазначити, що для проведення ФР головним напрямом формування інформаційного забезпечення є комерційна сфера, котра охоплює низку посередників, що ведуть діяльність у фінансовому й виробничому секторі, обслуговують власних покупців послуг, реалізують фінансових моніторинг їхніх транзакцій в межах покладених на них законодавством функцій і завдань.

З огляду на потенціал ідентифікації злочинів, що стосуються відбілювання шахрайських доходів, необхідно досліджувати одночасно інформаційні дані, які належать урядовим установам та приватним структурам, зокрема: митним та прикордонним установам, котрі володіють інформацією щодо перетину кордону фізичними особами та обігу матеріальних та культурних цінностей; національній поліції (дані про втрачені та вкрадені особисті документи, котрі засвідчують права на рухоме і нерухоме майно); установам, що проводять реєстрацію нерухомого майна та нотаріальним конторам; маркетинговим компаніям; перевізникам вантажів і громадян; ФДМУ, який надає інформацію про участь у статутному капіталі компаній та інші дані щодо зміни власників, продажу чи приватизації державного майна; банківським установам, які мають різнобічну інформацію щодо депозитно-кредитної діяльності власних клієнтів; міграційній службі щодо інформації про оформлення міжнародних документів на перетин кордону, паспортів, дозволів; туристичним компаніям, котрі можуть надавати дані щодо осіб, котрі купляють закордонні путівки надвисокої вартості та орендують досить дороге житло за кордоном; органам управління територіальними громадами, що володіють даними щодо реєстрації підприємницьких структур на місцях та започаткування іншого бізнесу у регіонах і його обсяги; фіскальним інституціям (інформація про обсяги перерахованих обов'язкових платежів, надходження і витрачання фінансових ресурсів компаніями, напрями формування грошових коштів домашніми господарствами, визначення усіх партнерів фірми, котрі формували з нею фінансові відносини та інші дані).

У відповідності до зазначеного, у випадку виникнення визначених нормативно-правовими актами підстав, необхідно реалізовувати розшукові операції у напрямі моніторингу громадян, котрі є працівниками підприємства або виступають у якості його покупців, замовників чи інших стейкхолдерів. Аналізуючи діяльність зазначених осіб, працівники спеціальних слідчих фінансових органів матимуть змогу отримувати необхідну інформацію про ведення злочинної діяльності у фінансовій сфері, відмивання особами грошових

коштів та вкладання ресурсів у незаконний обіг зброї чи створення різних шахрайських схем. Зазначимо, що до уваги треба брати усі можливі джерела інформації та враховувати розбіжності між даними, а також їхню можливість доповнювати один одного та здатність показати реальні розміри фінансових злочинів.

Умови сьогодення переконують, що досягнути високого рівня ефективності функціонування правоохоронної системи нині нереально без посилення застосування фінансової науки. Результативність ідентифікування та дослідження злочинів у сфері фінансів значною мірою визначається обсягом і якістю фінансових даних, котрі висвітлюють такі діяння. На етапі ідентифікації шахрайств використовують фінмоніторинг таких ризикових грошових транзацій, реалізують аудит функціонування підприємницьких структур тощо. На етапі реалізації ФР злочинів ключову роль відіграє вчасне планування і здійснення різного роду експертиз й проведення розслідувань за участі спеціалістів-фінансистів. Боротьба зі злочинністю у сучасній господарській системі з високим ступенем цифровізації вимагає кооперації юридичних, комп'ютерних і фінансових наук та посилення співпраці між оперативними і слідчими відділами силових структур, котрі безпосередньо беруть участь в ідентифікації і дослідженні злочинів у присутності економістів-фінансистів.

Значення спеціалістів-фінансистів у системній боротьбі з фінансовими злочинами постійно зростає. Досвід розвинених країн світу у цій сфері переконує, що раціональна організація і реалізація аналізу інформації у фінансовому секторі, її ефективне вмонтування у комплексну систему здійснення правосуддя дає змогу ідентифікувати та упередити значну кількість злочинів.

Необхідно підкреслити, що практика систематизувала процес боротьби з господарською й організованою економічною протиправною діяльністю у розрізі процедур формування і аналізу доказів (проводять юристи: працівники нацполіції, органів прокуратури, судової системи) й проведення особливих господарських досліджень (реалізують фінансисти: аудитори, контролери,

фінансові аналітики, спеціалісти служби фінмоніторингу тощо). Добре організовані й проведені ФР, котрі супроводжуються належною правовою підтримкою, у значній мірі визначають якість сформованих доказових ресурсів.

Господарському аналізу підлягають не всі шахрайські діяння, а саме їх фінансова сфера. Упродовж такого оцінювання досліджують фінансові відбитки злочинної діяльності – дані про напрями грошових і матеріальних потоків, інформацію про їхній документальний супровід та облікові операції (законні чи шахрайські), характеристику вартісних і облікових показників, які можуть висвітлювати ймовірну реалізацію злочинів та інше.

Зазначений фінансовий елемент притаманний не усім злочинам, а визначеним видам господарської й організованої протиправної діяльності. FATF у своєму словнику систематизує види злочинів, котрі можуть стосуватися відмивання фінансових ресурсів і бути пов'язаними з обігом злочинного капіталу та які необхідно досліджувати із застосуванням особливого аналізу інформації, отриманої з фінансового сектору країни, тобто проведення ФР. Такі злочини охоплюють: організацію злочинного угруповання та здійснення різного роду вимагання коштів і майна; вкладання коштів у терористичну діяльність; торгівлю фізичними особами та протиправне переміщення людей через кордон; змушення громадян до надання сексуальних послуг; злочинну торгівлю наркотиками з метою збагачення; торгівлю зброєю всупереч закону; купівлю та продаж краденого майна; корупційну діяльність й отримання неправомірної вигоди; вчинення шахрайських дій у сфері фінансів; підроблення грошових знаків; недотримання авторських прав у процесі виробництва продукції і надання послуг; вчинення злочинів в екологічній сфері; замах на вбивство та завдання важких тілесних травм; незаконне утримування фізичних осіб та заручників; викрадення коштів чи майна, грабіж; незаконне переміщення активів через кордон; рекет; підроблення документів; піратство; укладення фіктивних договорів та проведення шахрайства і маніпуляцій на ринку.

Вивчаючи наведений список варто усвідомити, що далеко не у всіх прикладах реалізації таких злочинів матиме місце фінансова складова. Практика

свідчить, що часто навмисне вбивство може відбутися просто на основі ревності та не буде містити фінансової чи майнової вигоди. Проте, з іншого боку у разі створення злочинного угруповання для постійної реалізації вбивств на замовлення, фінансовий елемент буде міститися у проведенні перерахунків грошових засобів за такі послуги між організаторами і клієнтами, здійсненні різних незаконних дій з метою маскуванню каналів отримання доходів й напрямів вкладання таких грошей. У такому разі інформація про фінансові злочини потенційно може бути використана контролюючими інституціями. Це стандартна класифікація, а виокремлені види протиправної діяльності характеризується у відповідних кримінальних нормативно-правових актах кожної держави світу.

Варто зазначити, що багато відомих практиків у сфері ФР зараховують такі злочини до фінансового сектору та тлумачать їх з погляду злочинної діяльності, котра містить у своєму складі фінансові елементи. Таких елемент може містити зміст злочину (інструмент, спосіб і метод приховування його наслідків) та мету його реалізації (генерування прибутків за рахунок продажу товарів, не призначених для відкритої торгівлі, чи вкладання фінансових ресурсів з метою організації чи ведення злочинної діяльності тощо).

Загалом усі подані злочини стосуються єдиного терміну – тіньовий сектор господарської системи, котрий створює передумови для генерування злочинних доходів, що супроводжуються різними методами ухилення від урядового аудиту і моніторингу. Фінансова злочинність існує за рахунок недобросовісних підприємницьких структур і перерозподіляє фінансові ресурси та майно з прозорого економічного сектору у злочинну сферу. Чорний ринок межує з прозорим господарським сектором у спільному проміжку легалізації й трансформації ресурсів у готівкові засоби. Ключовими шляхами його застосування є: переведення у легальний сектор, перенаправлення назад у злочинну діяльність. Водночас злочинні кошти мають потенціал до перерозподілу на інвестиції в інші, зазвичай, значно ризиковіші способи скоєння фінансових злочинів (фінансування тероризму, екстремізму, створення

приватних військових організацій, котрі будуть займатися замовними вбивствами та сепаратистською діяльністю тощо).

Отже, головними об'єктами ФР є: господарські (фіскальні) злочини; незаконна діяльність, котра сприяє створенню сектору тіньової економіки; спрямування коштів у терористичну діяльність та реалізацію подібних важких і небезпечних злочинів.

Господарські злочини та інші порушення, унаслідок яких генерують незаконні прибутки, сьогодні створюють серйозну загрозу нашій країні, супроводжуються соціальною небезпекою. Головною спільною рисою економічних злочинів є жага до отримання неправомірної вигоди й інших доходів, або незаконне заволодіння чужим майном чи активами. Результативна боротьба зі злочинністю вимагає зниження майбутньої вигоди від ведення протиправної діяльності у порівнянні з можливим втратами у разі застосування санкцій та інших видів відповідальності. З іншого боку, мету ефективної боротьби та упередження вчинення злочинів розглядають з погляду можливості переходу від спеціального алгоритму відшкодування фінансових ресурсів до головної діяльності, яка полягає у зниженні рівня збитків. Передусім під такою діяльністю мається на увазі зниження здатності порушників до генерування злочинних коштів.

Зазначимо, що застосування інструментів ФР вважають головним способом виконання поставлених завдань, а ключовими його позитивними рисами є вагоме нарощення результативності досудових проваджень (рис. 4).

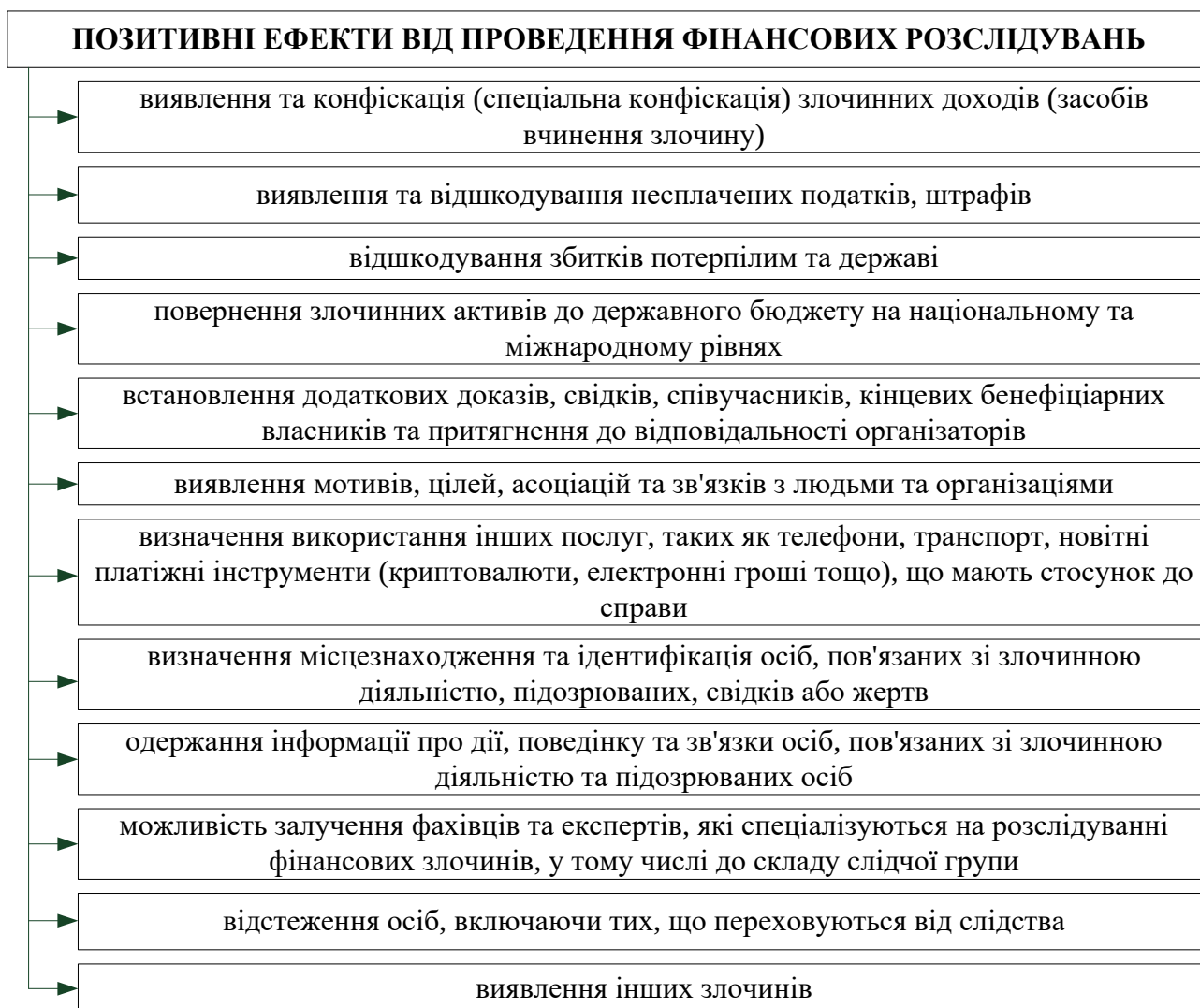

Рис. 4. Систематизація позитивних ефектів від реалізації ФР [5, с. 9]

Упродовж досудового ФР уповноважені інститути держави мають право реалізовувати повноваження, які визначаються згідно з установчими нормативно-правовими актами, з метою ідентифікації й відстежування активів. Правоохоронні органи також мають змогу тимчасово вилучати активи в умовах виникнення або наявності вагомих основ припускати, що вони: застосовувалися (чи планувалося застосування) у якості інструменту реалізації злочинних дій; є предметом злочинної діяльності; є наслідком реалізації злочинних діянь; є активами, у які результати злочинів були трансформовані цілком або певною частиною. Такі активи будуть вилученими на короткотерміновий період до того часу, поки правоохоронні органи (суд) не ухвалять рішення щодо здійснення арешту на активи упродовж провадження в суді. В особливих умовах керівник НАБУ має право, за підтримки ГПУ, ухвалити рішення щодо проведення арешту

активів або фінансових ресурсів у банках, котрі перебувають у власності фінансових компаній, на період перебігу кримінальної справи за злочини, які стосуються профілю НАБУ. Упродовж доби з моменту ухвалення такого рішення, керівник НАБУ спрямовує до суду клопотання щодо проведення арешту визначених активів. У подальшому доля такого майна залежатиме від оголошеного вироку суду, який може бути позитивним і негативним щодо підприємства, а також бути підставою для порушення нових кримінальних справ та проведення ФР щодо інших видів діяльності чи контрагентів досліджуваної юридичної особи.

Згідно зі статтею 170 КПК, арешт необхідно застосовувати з метою досягнення таких цілей: збереження майнових аргументів; конфіскації активів у межах спеціального провадження; конфіскації активів як способу покарання й правового інструменту для суб'єктів господарювання; покриття заподіяних збитків. Відповідно до цієї ж статті у клопотанні до зазначених вище осіб щодо арешту активів треба вказати: основу і ціль арешту; список та елементи активів, на котрі необхідно накласти арешт; представити документи на відповідні активи чи визначені аргументи, котрі доводять здатність володіння, використання активів, величину збитків або злочинних доходів, які були згенеровані суб'єктами господарювання [2].

Описані специфікації дають аргументовані основи правоохоронним інститутам реалізовувати ФР, котрі, своєю чергою, створюватимуть передумови для виявлення особливостей здійснення злочину, що регламентується вітчизняними нормативно-правовими актами. Нагромаджена упродовж ФР інформація допоможе реалізувати особливий спосіб законодавчого спрямування – спеціальну конфіскацію, яку регламентує норма 96 Кримінального кодексу.

Реалізацію ФР доцільно сконцентровувати на: формуванні фінансових поточних даних та фактів для успішного проведення розслідування реалізованих та потенційних злочинів у сфері фінансів; реалізації ФР шахрайства; організації ФР відбілювання фінансових ресурсів та фінансування терористичної діяльності; ідентифікації злочинів та відшкодування грошових коштів, отриманих

злочинним шляхом. Зазначені шляхи ФР реалізують за рахунок використання відповідного методологічного забезпечення та передбачають застосування розроблених концепцій. Варто зазначити, що проведення ФР доцільно розглядати також як інструмент формування інформаційного забезпечення й за іншими кримінальними провадженнями, котрі не мають безпосереднього зв'язку з відмиванням коштів та крадіжкою активів. Водночас, громадяни користуються грошовими засобами (сьогодні це часто відбувається з використанням цифрових інтернет-інструментів та банківських платіжних карток), рухомим і нерухомим майном, фінансовими активами, дослідження руху яких може свідчити про вчинення тяжких злочинів, які не містять у собі фінансової складової.

Така ситуація аргументує доцільність формування бази даних, котра дасть змогу досліджувати життєдіяльність, зацікавлення, коло спілкування, місця перебування, замисли і потреби фізичних осіб. Результати такого аналізу можна застосувати у напрямі запобігання й ідентифікації злочинної діяльності. Експерти FATF переконують, що результати проведення ФР, зазвичай, допомагають знайти й інші приховані злочини, замасковане майно, що було куплене за рахунок злочинних коштів та яке необхідно повернути законним власникам.

Загалом ФР мають високий потенціал до генерування інформації про розміри і специфіку функціонування скоординованих злочинних об'єднань, їхні налагоджені комунікації, провідних управлінців, логістичні шляхи та контрагентів. Зазначені дані часто не містять фактів про злочини у визначеному провадженні, проте вони дуже потрібні для усвідомлення системної діяльності та сукупності елементів злочинних об'єднань. Результати оцінки таких даних мають велику перспективу бути застосованими у процесі стратегічного дослідження високоризикових злочинних секторів, обґрунтування ключових напрямів функціонування правоохоронних інститутів й організації раціонального розподілу грошових засобів. ФР також можуть проводити і комерційні інститути – аудиторські і консалтингові фірми. У комерційному секторі ФР мають конкретні цілі – ідентифікація проявів шахрайства серед

партнерів, персоналу компанії, що можуть призвести до значних збитків, похитнути імідж фірми й суттєво знизити рівень господарської безпеки. Вивченню можуть підлягати: цифрове обладнання компанії, інформаційні мережі з метою оцінки ймовірності їх зламування та використання фінансових даних у злочинних цілях.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Отже, ФР як спосіб боротьби з відмиванням злочинних коштів, нині є ключовою складовою досудових розслідувань у сфері фінансів щодо вчинених злочинів, котрі дали змогу порушникам отримати неправомірну вигоду. Під час вивчення фінансових особливостей здійснення злочинів, реалізують сукупність інформаційних та розшукових заходів, котрі покликані створити передумови для досягнення цілей у кримінальних справах й отримання фактів, що матимуть потенціал до застосування у судочинстві та допоможуть виявити реальні розміри здійснених злочинів. Вони також уможливають виявлення фінансових результатів, згенерованих унаслідок здійснення злочинів, ідентифікацію руху фінансових ресурсів для інвестування у протиправну діяльність, розшук майна і активів щодо яких було ухвалено судом рішення про конфіскацію чи арешт.

Література

1. Васильчишин О., Титор В., Цар А. Імплементация зарубіжного досвіду щодо розслідування фінансових злочинів // Економічний аналіз. 2020. Т. 30. №2. С. 17 – 23.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 23.04.2024).
3. Лепський С. І. Фінансові розслідування: погляди щодо змісту та сфери застосування // Збірник наукових праць “Проблеми та перспективи співпраці між країнами південно-східної Європи в рамках Чорноморського економічного співробітництва і ГУАМ”. 2013. С. 439 – 442.

4. Мойсеєнко І. П., Козій І. С. Методичні основи аналізу фінансових операцій з відмивання незаконних доходів // Соціально-правові студії. 2021. Вип. 2 (12). С. 160 – 167.

5. Посібник щодо деяких аспектів здійснення фінансових розслідувань. 2018. URL: [https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20\(National%20Studies,%20Guidances%20etc\)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf](https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20(National%20Studies,%20Guidances%20etc)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf) (дата звернення: 23.04.2024).

6. Рокунь С. В. Фінансові розслідування як інструмент протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск. 2019. Т. 2. С. 71 – 74.

7. Чернявський С. С., Користін О. Є., Некрасов В. А. та ін. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні. Методичні рекомендації. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2017. 164 с.

8. Чижов О. В. Організаційні засади інформаційного забезпечення механізму впливу банків і страховиків на зменшення тіньових грошових потоків // Економіка та право: глобальна трансформація. Міжнародна колективна монографія / за заг. ред. О.В. Безпаленко. Київ: Видавництво “Наукова столиця”, 2021. С. 107 – 126.

9. Шевців Л. Проблеми фінансових розслідувань у протидії легалізації доходів одержаних злочинним шляхом // Scientific Collection “InterConf+”. 2022. №26(129). С. 82 – 91.

References

1. Vasylychyshyn, O., Tytor, V. and Tsar, A. (2020), “Implementation of foreign experience in the investigation of financial crimes”, *Ekonomichnyy analiz*, Vol. 2(30), pp. 17-23.

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), “Criminal Procedure Code of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (accessed: 23 april 2024).

3. Lepsky, S. I. (2013), “Financial investigations: views on content and scope of application”, Zbirnyk naukovykh prats’ “Problemy ta perspektyvy spivpratsi mizh krayinamy pivdenno-skhidnoyi Yevropy v ramkakh Chornomors’koho ekonomichnoho spivrobitnytstva i HUAM”, pp. 439-442.

4. Moiseyenko, I. P. and Koziy, I. S. (2021), “Methodological basis of analysis of financial operations for laundering illegal income”, Sotsial’no-pravovi studiyi, Vol. 2(12), pp. 160-167.

5. DIYa-EU (2018), “Guide to some aspects of conducting financial investigations”, available at: [https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20\(National%20Studies,%20Guidances%20etc\)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf](https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20(National%20Studies,%20Guidances%20etc)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf) (accessed: 23 april 2024).

6. Rokun, S. V. (2019), “Financial investigations as a tool for combating the legalization of proceeds obtained through crime and the financing of terrorism”, Aktual’ni problemy vitchyznyanoyi yurysprudentsiyi, Vol. Special(2), pp. 71-74.

7. Chernyavskiy, S. S., Korystin, O. E., and Nekrasov, V. A. (2017), Finansovi rozsliduvannya u sferi protydyi lehalizatsiyi zlochynnykh dokhodiv v Ukrayini, [Financial investigations in the field of combating the legalization of criminal income in Ukraine], National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine.

8. Chyzhov, O. V. (2021), “Organizational principles of information provision of the mechanism of influence of banks and insurers on the reduction of shadow money flows”, Ekonomika ta pravo: hlobal’na transformatsiya [Economy and law: global transformation], Scientific Capital, Kyiv, Ukraine, pp. 107-126.

9. Shevtsiv, L. (2022), “Problems of financial investigations in combating the legalization of proceeds of crime”, Scientific Collection “InterConf+”, Vol. 26(129), pp. 82-91.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2024 р.